

DEMOGRAPHY - ESSENCE, NASCENCY AND DEVELOPMENT

Abstract: Demography science has existed in antiquity as well, it emerged in the seventeenth century. Demography is a population science, an interdisciplinary, complex science, about the types, methods and nature of population reproduction and the factors that determine and influence these processes. Population research and reproduction combine knowledge from different sciences: sociology, statistics, economic sciences, etc. Demographic analysis also requires knowledge in many fields of science, but mainly in areas such as statistics and demographic methodology. The advantage of demography over other social sciences is that it has demographic data for the population from national statistics - the National Statistical Institute. Demography as a science continues to evolve and change, and it can be used for development planning to improve demographics.

Author information:

Veselina Radeva Ivanova

Lecturer, PhD

Department of Social and Special Pedagogy
Faculty of Education Konstantin Preslavsky –

University of Shumen

✉ v.ivanova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

demography, population theories,
census, demographic research areas

Науката „Демография“ е възникнала през XVII в. Демографията като наука е интердисциплинарна, комплексна наука, за типовете, способите и природата на възпроизводството на населението и факторите, обуславящи и влияещи на тези процеси. Още в древните общества е съществувал интерес към опознаване на населението на дадена държава. Населението е универсален обект на научното познание и то може да се изучава от различни аспекти.

За пръв път термина „демография“ е въведен от французина *Анри Гайар* през XIX в. Понятието „демография“ има древногръцки произход (*демос* – народ, население и *графос* – описание, пиша). Буквално термина „демография“ означава „описание на населението“, „народоописание“ [3].

Интересът към населението през Средновековието в Европа води до обособяването на методология, която очертава облика на науката демография. Престижът и благосъстоянието на една държава в миналото е било пряко следствие от прираста на населението.

Важните страни, свойства и характеристики на обекта, които се обхващат от съответната наука, представляват нейния предмет за изучаване. Разграничаването на предмета на изучаване на демографията позволява да я определим като наука в тесния смисъл на понятието „демография“.

Демографията е съществувала и в древността. Държавата винаги е имала нужда да получава информация за броя на населението на своята територия, както и на съседните или по-далечни страни, с икономическа и военна цел.

До средата на XX в. демографията се развива като предимно описателна наука и през този период тя прави сериозни стъпки в посока разширяване на своя предмет и днес тя като наука наред с математическите изчисления върху данните използва също и резултатите от други науки с

цел обяснение на резултатите. В този смисъл тя включва теориите и моделите за развитие на населението като цяло, на процеса на непрекъснато възобновяване на броя и структурите му чрез смяна на едни поколения с други. Демографският анализ през този период се свежда до разработване и прилагане върху статистическите данни от националните статистики на демографските методи и модели [7].

Демографската статистика се е зародила още от древността и тогава тя е включвала набиране на данни за населението. В Древен Египет, преди 3000 г. пр. н.е. са провеждани преброявания на населението, а в Древен Китай са се събирали данни за броя на населението и неговото разпределение по пол.

По време на Римската империя са били създавани държавни оргни, които са имали за цел преброяване на населението. Данните от тогавашните периодични преброявания са били представяни под формата на таблици за възрастовата структура на населението. Едновременно с това са правени и периодични изследвания, в които са отчитани движенията на населението. Всички събрани данни за населението били обобщавани и на тяхна база римските императори провеждали активна политика, с цел регулиране на числеността на населението.

За основоположник на т. нар. „количествена демография“ се приема *Джон Граунт* (1620-1674), английски статистик, основател на демографията, който прави за пръв път изчисления за населението и неговото възпроизводство чрез ражданията и умираията [3].

За пръв път *Джон Граунт* установява закономерности, свързани с изменението на населението, анализира раждаемостта и смъртността не само като единични случаи, а като масов процес. Всички резултати, които са събирани от него по онова време, са били публикувани в *Бюлетин за смъртността*, в който е имало данни за пола, възрастта, причината за смъртта и други характеристики около нея, където е установил възрастова зависимост на смъртността при градското и селско население, но основният му принос в демографията е разработването на метода на таблиците и построяване на първия модел на смъртността. Възможностите, заложи в „таблицата на доживяване“, получават своето развитие. След като публикува своите идеи в труд, макар да няма университетско образование, *Джон Граунт* е поканен за член на Кралското общество на Англия в Британската академия на науките [7].

Принос за развитието на демографията има и английският астроном и математик *Едмунд Халей* (1656 – 1742), най-младия учен, на 22 години е приет в Кралското общество. Едмунд Халей доразвива идеите на Джон Граунт и е автор на първата таблица за смъртност, изчислена по данни за умрелите по възраст в гр. Вроцлав през периода 1687 – 1691 г. Там той е използвал т. нар. „метод на умрелите“ (метод Халей). Построявайки таблицата, *Едмунд Халей* въвежда понятия като „средна продължителност на живота“, „вероятна продължителност на живота“. По-късно таблицата за смъртност се превръща в основен метод на демографията. В наше време таблицата за смъртност е основен демографски метод за изследване на смъртността, чрез който се изчислява т. нар. средна продължителност на живота при раждане.

За развитието на демографията са подпомогнали учени и изследователи като *Антоан Депарсе*, *Леонардо Ейлер*, *Йохан Зюсмих*, *Даниил Бернули*, *Волфганг Крафт*, и др.

В областта на демографията е провеждал изследвания и *Даниил Бернули* (1700 – 1782), които са свързани с приложение на теорията на вероятностите при изчисляване на продължителността на живота на населението.

Волфганг Крафт (1743 – 1814) руски астроном, математик има принос за развитието на демографията като наука и той е в развитието на разработване на система от показатели, с които се измерва равнището на смъртност и плодовитост на населението.

Антоан Депарсе (1706 – 1768) френския астроном и математик прави изследвания, свързани с продължителността на човешкия живот и смъртността (факторите за детската смъртност).

Леонардо Ейлер (1707 – 1783) швейцарски математик, астроном и физик изучава масовите демографски процеси раждаемост, възпроизводство на населението, смъртност, като той допълва и доразвива идеята, залегнала в таблиците за смъртността.

Йохан Зюсмилх, свещеник, който работи в областта на демографията, изучава закономерностите на смъртността и раждаемостта.

Жан-Клод Ашил Гайар (1799 – 1876) френски демограф и статистик за пръв път през XIX в. е въвел термина „демография“, който буквално означава „описание на населението“. Названието „демография“ е използвано за пръв път в издадената през 1855 г. книга на *Ж. Гайар* „*Елементи на статистиката на човека или сравнителна демография*“.

Изследването на населението и възпроизводството му комбинират знания от различни науки: социология, статистика, философия, икономически науки и др. За осъществяване на анализи в демографията е необходимо и познание в много области на науката, но основно в области като: статистика и демографска методология. Предимството на демографията пред другите социални науки е, че разполага с постоянни данни (демографски данни) за населението от националната статистика, Националния статистически институт [3], [7].

В демографията могат да се разграничат няколко основни области на демографските изследвания, с което демографията очертава своя нов облик: **демографска статистика, демографски анализ и теории за населението** [5].

Демографската статистика включва събирането на първична демографска информация и тяхната обработка с цел получаване на демографски таблици. Таблиците от текущата демографска статистика, които отразяват демографските процеси, се публикуват от Национален статистически институт в статистически годишник в печатен и електронен вариант, а данните от периодично провеждани преброявания на населението – в специални токове от съответните преброявания и в сайта на Националния статистически институт [3].

Демографската статистика включва два вида данни, които отразяват моментните и периодичните съвкупности:

- данни за движението на населението;
- данни за населението, които се получават от преброяването на населението.

Населението в демографията се разглежда като моментна съвкупност. Моментните съвкупности са статистически съвкупности, които съществуват едновременно към даден момент от време. Единиците на съвкупността са отделните лица от населението. Населението се променя във всеки един момент по брой, състав. Към моментната съвкупност се отнасят и: домакинствата, семействата, населените места и др. Освен моментни има и периодни съвкупности. Те са съставени от единици събития. Всяка единица е едно събитие – раждане, умиране, миграция и др. и те не съществуват към определен момент, а се натрупват за период от време [3].

Текущата демографска статистика включва данните за раждания, умирания, миграции, бракове, разводи. Текущата демографска статистика отчита движението на населението в определен момент, като се регистрират и изменения, които са в резултат на събития като раждане, умиране, промени в местоживеене, женитби и др. Движението на населението бива: естествено и миграционно (механично). Към естественото движение на населението се отнасят раждания, умирания, бракове, разводи, които са тясно свързани с т. нар. гражданско състояние, а механичното обхваща преместването на лица от едно място на друго и миграциите – емиграции и имиграции [2].

Националният статистически институт и неговите поделения в областните центрове - Териториалните изчислителни центрове организират дейността по събиране на данните за текущата демографска статистика.

Ежегодно резултатите се публикуват в специални сборници „Население“, съдържащи таблици с данни от предходната година. Дейността по събиране на данни, с които се регистрират демографските процеси, преминава през етап на първична регистрация на демографските събития – раждания, умирация, сключени бракове, разводи и др. Първичните документи, от които се събират тези данни, са: „Акт за раждане“, „Акт за смърт“, „Акт за граждански брак“ и „Съдебно решение за развод“ за прекратените бракове.

Другата част от процеса на регистрация на демографските събития е обработка на първичните данни. Всички документи, които са издадени за настъпилите демографски събития, постъпват в служба „Гражданска регистрация“ (ГРАО), оттам в териториалните изчислителни центрове и в Националния статистически институт.

Последният етап от дейността е публикуване на статистическите данни. След обстоен преглед всички данни се обработват и се представят под формата на таблици, като част от тях се публикуват в сборници на НСИ – „Население“. Публикуват се всяка година с данни от предходната година [3].

Данните, които Националният статистически институт публикува, се използват за научни прогнози и анализи от органите на държавното управление за провеждане на политика в различни области като социално осигуряване, образование, здравеопазване и др.

Демографският анализ включва дейност по вторичната обработка на демографските данни, които ни предоставя националната статистика, като ни дава възможност да интерпретираме наличните данни и да обясним демографските процеси.

Демографският анализ е научна дейност, чрез която се правят специализирани изчисления върху демографските данни с прилагане на демографската методология с цел проучване на синтетични показатели за демографските процеси.

В съвременната демография приложение намират различни математически методи, напр. в областта на прогнозирането. Демографският анализ изисква познаването и прилагането на принципите и законите на статистиката, специфичните демографски методи за обработка на данни. Интерпретацията на резултатите от демографския анализ служат за съставяне на реалистични прогнози и препоръки към социалната практика и политиката. Демографското изследване не трябва да спира на нивото на демографския анализ и прогнозирането, а е необходимо да се извърши и последната му фаза – формулирането на оценка и препоръки към политическите среди и обществото за насочване на процесите в най-благоприятната посока [3].

Днес демографския анализ предполага изследване както на статистическите данни за населението представени чрез специфични демографски показатели, така и интерпретация на количествените резултати.

Теориите за населението са важна част от днешната наука „демография“, научна област, която се оформя на границата между социалните и икономически теории в частта, която се отнася до населението. Интерпретирането на демографските данни и на резултатите от изчисленията не може да се извърши без наличието на „хипотеза“ на изследването. Част от теориите, разработвани и използвани за демографските изследвания, се взаимстват от други науки (социологически, икономически и др.).

Съществуват и някои типично „демографски“ теории като: теория за демографския преход и теория за „втория демографски преход“. Чрез теориите се дават научни обяснения на

демографските факти, регистрирани статистически и обобщени в етапа на демографския анализ [4].

Теорията на Томас Малтус. Малтусианство.

Развитието на демографията и политическата икономика са повлияни от идеите на Томас Робърт Малтус (1766 – 1834), английски икономист. Резултат от общуването с неговия баща Даниел Малтус е написването на Есе върху закона на населението, 08.06.1803 г. в Лондон. Тогава есето било предназначено единствено и само за неговия баща, но днес това е една от най-издаваните книги в света. Самият *Малтус* е публикувал седем преработени издания от него [4].

В *Есето на Малтус* се поддържа тезата, че: ако населението не се контролира от никаква пречка, то има тенденция да се увеличава експоненциално, като средствата за неговото изхранване нарастват по линеен модел.

Възгледът на *Томас Малтус* е, че у човек е заложена природата към създаване на семейство и деца, размножаване, разрастване на популацията. Тази стремеж, ако не бъде ограничен от нищо, води до липса на баланс в системата „население –изхранване“. В своите изследвания Малтус стига до извода, че силата на населението винаги надделява. Увеличаване на броя на населението може да се задържи в рамките на възможностите на средствата за живот само при непрекъснато въздействие на закона, който действа като ограничител по отношение на по-голямата от двете сили. Според концепцията на *Томас Малтус* съществуват два вида ограничители: *превантивни и позитивни* [4].

В своята работа той засяга превантивните ограничителни фактори, като ги класира в две групи: съзнателни и несъзнателни. Към превантивния ограничителен фактор Малтус класира моралните ограничения, които се изразяват в отказ от ранен брак. Когато това ограничение поражда злото, то и порокът, който настъпва, е повече от притеснителен. Малтус говори за промискуитета (безразборните полови контакти), практикуван с цел избягване на раждането на деца. Малтус отразява, че този начин на живот води до деградация на женския характер. Според морала за тогавашното общество и според Малтус сексуалният живот задължително е бил свързан с раждането на деца. Разрушаването на сексуалния морал според Малтус носи нещастие не само на отделните хора, но и на техните семейства и на цялото общество.

Томас Малтус се смята за един от родоначалниците на демографското мислене. Наблюдава се отричане на необходимостта от висока раждаемост, която идея за тогава е била необходима за просперитета на една нация. Той се безпокои, че ако не се контролира съзнателно свръхраждаемостта, високата пренаселеност на нацията, която надминава възможностите на отделния човек и обществото да издържа такова поколение, ще доведе бедност, мизерия, нищета. Неговият план включва три начина на реално проявление на превантивните и позитивните ограничителни фактори, които ще възпрепятстват неограниченото нарастване на населението, и това са порокът, мизерията и моралните ограничения [4].

В своята научна работа Малтус разкрива, че не е възможно да се постигне социална справедливост, ако се игнорират природните закони, които управляват възпроизводството. Според него населението неизменно нараства и това увеличава средствата за живот.

Ако населението се остави да нарасне неограничено, има тенденция да расте в геометрична прогресия, т.е. по експоненциална линия. Малтус открива, че ако хората не прилагат съзнателно методи за ограничаване на раждаемостта, в един момент се достига до състояние, при което броят на населението надвишава възможностите за неговото изхранване. В резултат на това ще настъпят неприятни последици като мизерия, глад, войни и др. В своето Есе, Малтус обяснява необходимостта от превантивни мерки, за да се избегнат негативните последици [4].

Неомалтусианството е учение, което развива идеите на малтусианството, и според него повишаването на стандарта на живот на съвременното общество е пряко свързан както с опазване на природните ресурси, така и с намаляване на раждаемостта.

Неомалтусианството е свързано с идеите за ограничаване на раждаемостта в Третия свят, тъй като експлозивното нарастване на населението ще създаде екологични проблеми, проблеми с изхранването.

Франсис Плейс (1771 – 1854) британски реформатор, който в книгите си описва неомалтусианството, публично се застъпва за широкото използване на контрацептиви. През 1822 г. силно впечатлен от Есето на Малтус той написва книга, насърчаваща контрацепцията, а също така започва да разпространява информация за контрола на раждаемостта сред децата и работниците.

Неомалтусианските постановки имат за цел да докажат необходимостта от ограничаване на растежа на населението в съвременната епоха, като там се разпространява идеята за контрацепцията като начин за ограничаване на неконтролираната раждаемост сред работническата класа, която да подобри своето състояние [4].

В много европейски държави и САЩ неомалтусианството се приема и през 1952 г. се създава Международна федерация за планирано родителство. Целите ѝ са планиране на ражданията, повишаване на сексуалното образование, разрешаване на семейните проблеми. Действащите програми за **семеино планиране** в САЩ се основават на идеологията на неомалтусианството, антинаталистичната политика на Индия и Китай. В много от развитите страни се усеща тревога от високия естествен прираст и това налага изготвяне на програми и провеждането на кампании за ограничаване на раждаемостта в страните от Третия свят.

в една нова епоха с развитието на неомалтусианството се дава възможност да се изобретят и масово да се използват както съвременни контрацептивни средства: хапчета, презервативи, спирали и др., така и възможността на младите двойки да планират във времето желания брой деца в семейството.

В Холандия през 1882 г. за първи път е открита служба по семеино планиране. Българската асоциация по семеино планиране функционира от 1992 г., като е в тясно сътрудничество с Международната федерация за планиране на семейството. Днес семейното планиране е свързано с контрацепцията, съвременните методи: хирургични методи, хормонални, бариерни методи.

Традиционните методи за контрацепция са: прекъснатият полов акт и периодичното полово въздържане. Съществува и друг метод – на стерилизацията, който е свързан с доброволна хирургическа намеса [4].

Теорията за демографския преход е етап от развитието на всяко население, при който се извършва смяна на типа възпроизводство: от екстензивен (традиционен) към интензивен (съвременен). Традиционният тип възпроизводство на населението се характеризира с високи равнища на раждаемостта и смъртността, а съвременният съответно с ниски такива. Могат да се разграничат 5 етапа при протичане на демографския преход. Първият е предпреходен период – раждаемостта и смъртността са на високи равнища. Вторият е етап на бързо спадане на смъртността, като раждаемостта остава все още висока и естественият прираст е висок. В третия етап раждаемостта спада бързо, смъртността все още е по-висока, естественият прираст е висок. В четвъртия етап се наблюдават ниски равнища на раждаемост и смъртност, естественият прираст е около нулата. Петият е следпреходен период – при него е възможно раждаемостта да спадне по-ниско от това на смъртността и в този случай естественият прираст ще бъде отрицателен за известно време.

В последните две десетилетия в България се наблюдава отрицателен естествен прираст, но това трудно може да се разглежда като трайна тенденция, характерна за демографския преход.

Етапът на демографския преход, на който се намира изследваното население, оказва влияние върху равнището и динамиката на раждаемостта на това население [3].

Теорията за „втория демографски преход“ е продължение на теорията за демографския преход и заедно с постулатите тази теория е предложена от холандския демограф *Дирк Ван де Каа* и неговия белгийски колега *Рон Лестаг*.

Според тази теория първият демографски преход приключва, когато в резултат на по-ниската плодовитост и смъртност темпът на естествен прираст на населението достига нула и емиграцията от Европа престава да надвишава имиграцията [1].

В теорията за втория демографски преход, основната идея е, че се наблюдават значими промени в демографското възпроизводство, в сферата на семейството. Тези промени *Дирк Ван де Каа* регистрира в страните от Западна Европа [4].

Тази теория е разработена, за да обясни промените в демографското поведение при прехода от традиционно (предииндустриално) към индустриално общество.

Концепцията за втория демографски преход обяснява промените в демографското поведение чрез мащабни промени в системата на ценности, преобладаваща в западното общество.

Като цяло, според холандския учен, вторият демографски преход се отличава от първия поради желанието и свободата на индивида за избор, себеизразяване, личностно развитие.

Дирк Ван де Каа отбелязва такива характерни особености на втория демографски преход като специално значение, което се придава на самоизразяването, личностното развитие и свободния избор на начин на живот. Характерна особеност на втория демографски преход в страните от Северна и Западна Европа е положителният миграционен баланс [1].

Според *Дирк Ван де Каа* основните характеристики на втория демографски преход са: разпространение на извънбрачните съжителства; намаление на брачността; увеличаване на извънбрачните раждания; намаление на раждаемостта по 2.1 деца, средно за една жена и увеличаване на възрастта при раждане; увеличение на разводите. По-новите моменти са появата на еднополовите бракове, появата на метода „ин-витро“.

Швеция и Дания са първите държави, в които са регистрирани промените на втория демографски преход, и постепенно се наблюдават и в другите страни от Западна Европа.

Характерното за втория демографски преход е увеличаване на съжителствата за сметка на браковете, увеличава се и средната възраст при сключване на брак. Голяма част от населението в Европа се отказва от официалния брак и живее на семейни начала (в съжителство).

Наблюдава се и увеличение на разводите. В миналото разводът е бил неприемливо явление. Статистиката показва, че през 80-те години на XX в. в Дания и Швеция почти половината от браковете завършват с развод.

Навлиза един нов модел на семейно поведение – извънбрачната раждаемост, където не е необходимо да си в брак, за да родиш деца. Друг елемент от втория демографски преход е увеличаване на възрастта при раждане и намаляване на раждаемостта под равнището на простото възпроизводство. В резултат на ново поведение на семействата силно се увеличава делът на семействата с един родител [4].

Преброяването на населението е мащабно статистическо изследване, при което се събира информация за моментното състояние на населението (домакинствата, лицата, жилищния фонд, семействата). Събират се моментни данни, като преброяването на населението се извършва изчерпателно. Анкетират се всички домакинства, живеещи в страната, като се събира информация чрез анкетни карти за всички лица. В България първото официално преброяване на населението е в Княжество България през 1880 г.

Подготовката и провеждането на преброяването на населението се осъществява под ръководството и контрола на Националния статистически институт.

Първото официално преброяване на населението към 31.12.1887 г. е проведено в обединеното след Съединението с Източна Румелия Княжество България. Населението в България през годините е било преброявано през 1892, 1900, 1905, 1910, 1920, 1926, 1934, 1946, 1956, 1965, 1975, 1985, 1992, 2001 и последното преброяване е към 01.02.2011 г. Данните за последното преброяване през 2011 са достъпни на сайта на Националния статистически институт.

През 2021 г. предстои поредното планово преброяването на населението в България и то ще се проведе през периода от 22 януари до 15 февруари 2021 г. Процедурата по преброяване е разписана в Закона за преброяване на населението и жилищния фонд в Република България през 2021 г., който урежда подготовката, организацията и провеждането на преброяването на населението и жилищния фонд в Република България през 2021 г.

Данни от преброяване на населението за периода 1887 – 2011 г.

През **1887 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 18.8 % , от които мъжете са 51.8 %; селско население – 81.2 % , от които мъжете са 50.7 % . **Разпределение по пол:** мъже – 50.9 %; жени – 49.1 %.

През **1892 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 19.7 % , от които мъжете са 52.3 %; селско население – 80.3 % , от които мъжете са 50.8 % . **Разпределение по пол:** мъже – 51.1 %; жени – 48.9 %.

През **1900 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 19.8 % , от които мъжете са 51.7 %; селско население – 80.2 % , от които мъжете са 50.8 % . **Разпределение по пол:** мъже – 51.0 %; жени – 49.0 %.

През **1905 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 19.7 % , от които мъжете са 51.9 %; селско население – 80.3 % , от които мъжете са 50.7 % . **Разпределение по пол:** мъже – 51.0 %; жени – 49.0 %.

През **1910 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 19.1 % , от които мъжете са 51.7 %; селско население – 80.9 % , от които мъжете са 50.5 % . **Разпределение по пол:** мъже – 50.9 %; жени – 49.1 %.

През **1920 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 19.9 % , от които мъжете са 51.4 %; селско население – 80.1 % , от които мъжете са 49.6 % . **Разпределение по пол:** мъже – 49.9 %; жени – 50.1 %.

През **1926 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 20.4 % , от които мъжете са 50.9 %; селско население – 79.6 % , от които мъжете са 49.9 % . **Разпределение по пол:** мъже – 49.6 %; жени – 50.4 %.

През **1934 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 21.4 % , от които мъжете са 50.7 %; селско население – 78.6 % , от които мъжете са 50.1 % . **Разпределение по пол:** мъже – 50.2 %; жени – 49.8 %.

През **1946 г.** процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 24.7 % , от които мъжете са 51.2 %; селско население – 75.3 % , от които мъжете са 49.6 % . **Разпределение по пол:** мъже – 50.0 %; жени – 50.0 %.

През 1956 г. процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 33.6 % , от които мъжете са 49.9 %; селско население – 66.4 % , от които мъжете са 50.5 %. **Разпределение по пол:** мъже – 49.9 %; жени – 50.1 %.

През 1965 г. процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 46.5 % , от които мъжете са 50.0 %; селско население – 53.5 % , от които мъжете са 50.0 %. **Разпределение по пол:** мъже – 50.0 %; жени – 50.0 %.

През 1975 г. процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 58.0 % , от които мъжете са 49.7 %; селско население – 42.0 % , от които мъжете са 50.2 %. **Разпределение по пол:** мъже – 49.9 %; жени – 50.1 %.

През 1985 г. процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 64.8 % , от които мъжете са 49.2 %; селско население – 35.2 % , от които мъжете са 49.8 %. **Разпределение по пол:** мъже – 49.5 %; жени – 50.5 %.

През 1992 г. процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 67.2 % , от които мъжете са 48.9 %; селско население – 32.8 % , от които мъжете са 49.5 %. **Разпределение по пол:** мъже – 49.1 %; жени – 50.9 %.

През 2001 г. процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 69.0 % , от които мъжете са 48.4 %; селско население – 31.0 % , от които мъжете са 49.3 %. **Разпределение по пол:** мъже – 48.7 %; жени – 51.3 %.

През 2011 г. процентното разпределение на населението е следното: **по населени места:** градско население – 72.5 %; селско население – 27.5 %. **Разпределение по пол:** мъже – 48.7 %; жени – 51.3 % [8].

Преброяването на населението е статистическо наблюдение и изучаване, като подготовката на преброяването изисква значителни знания, умения и опит, с които да се организират правилно операциите по неговото провеждане. Крайната цел на преброяването е получаването на данни за състава на населението, броя, териториалното разпределение, възраст, националност, семейно положение, образование, социална принадлежност и др., а основната му функция е да се разкрият фактите за населението. За да се избегне допускането на грешка и натрупването с годините на такава, е необходимо периодически да се извършват преброявания на населението.

Преброяването набавя необходимата информация за научни анализи на възпроизводството и има два основни аспекта: статичен, който дава моментната картина на населението, и динамичен, който очертава различните тенденции [2].

Характерните особености и черти на съвременните преброявания са:

1. Ръководството по преброяването е поверено на Националния статистически институт, а централизацията е необходима с цел съблюдаване на принципите за единство.
2. Обхватът на преброяванията зависи от интересите и потребностите на страната, финансовите и техническите средства, които държавата поставя на разположение за преброяването.
3. Преброяванията се извършват периодически – на еднакви интервали от време, поне един път на 10 години.
4. При преброяването сведенията за всеки жител се отнасят към един и същ момент.
5. Данните за жителите се отнасят за точно определена територия, като сведенията се получават от местата, където те живеят.

Таблица 1
Брой на населението на България от преброяванията –
общо, в градовете, в селата, мъже и жени

година на преброяване	общо	в градовете	в селата	мъже	жени
1880	2 007 919			1 027 803	980 116
1887	3 154 375	593 547	2 560 828	1 605 389	1 548 986
1892	3 310 713	652 328	2 658 385	1 690 626	1 620 087
1900	3 744 283	742 435	3 001 848	1 909 567	1 834 716
1905	4 035 575	789 689	3 245 886	2 057 092	1 978 483
1910	4 337 513	829 522	3 507 991	2 206 685	2 130 828
1920	4 846 971	966 375	3 880 596	2 420 784	2 426 187
1926	5 528 741	1 130 131	4 348 610	2 743 025	2 785 716
1934	6 077 939	1 302 551	4 775 388	3 053 893	3 024 046
1946	7 029 349	1 735 188	5 294 161	3 516 774	3 512 575
1956	7 629 254	2 553 524	5 075 730	3 799 356	3 814 353
1965	8 227 966	3 822 824	4 405 042	4 114 164	4 113 699
1975	8 727 771	5 061 087	3 666 684	4 357 820	4 369 951
1985	8 948 649	5 799 939	3 148 710	4 433 302	4 515 347
1992	8 487 317	5 704 552	2 782 765	4 170 622	4 316 695
2001	7 932 984	5 474 534	2 454 367	3 862 465	4 066 436
2011	7 364 570	5 339 001	2 025 569	3 586 571	3 777 999

Източник: НСИ

Обект на преброяване на населението в отделните населени места са **различните категории население: юридическо, постоянно и налично.**

Юридическото население е записано в регистрите на съответното населено място, чрез което е оформено тяхното жителство на същата територия.

В демографски смисъл *в наличното население* се включва всяко лице, което живее постоянно или временно в помещението и което в момента на преброяването се намира на

територията на същото населено място. Включват се и лицата, които се намират извън тази територия по време на преброяването, но са на места, където не могат да бъдат преброени.

Постоянното население включва лицата, които обикновено живеят в даденото населено място или район. Връзката между постоянно и налично население се осъществява чрез категориите „временно отсъстващи“ и „временно живеещи“. Лицата, които са временно отсъстващи от дадено населено място, трябва да се преброяват като временно живеещи в друго населено място. Постоянното население е по-малко подвижно. Наличното население е съвкупност от постоянно наличното население и временно живеещите, а постоянното – постоянно наличното население и временно отсъстващите [2].

Основните единици-събития, които съставят периодните съвкупности при естественото движение на населението, са ражданията (раждането на живо дете) и умираанията, но заедно с тях се разглеждат и другите единици-събития, които са във връзка, и това са бракове, разводи, мъртво раждане. Бременността може да завърши по три различни начина – *живо раждане, мъртво раждане или аборт*.

Живото раждане е завършване на бременността, вследствие на което плодът е дал признаци на живот независимо от продължителността на бременността. Понятието „признаци на живот“ обхваща дишане, сърдечна дейност, мускулна дейност, пулсиране на пъпната връв. При наличието на един от тези признаци, плодът се счита за жив. Раждането на близнаци се счита за две раждания или колкото е броят на родените деца.

Мъртво раждане е завършване на бременността с продължителност не по-малко от 28 седмици, ако плодът не е дал признаци на живот, като се взема предвид и дължината на плода, който трябва да е на 35 см и тегло над 1 кг [6].

Абортът е завършване на бременност с продължителност по-малко от 28 седмици или при която плодът е под 35 см и тегло под 1 кг.

Умирането е окончателно прекратяване на признаците на живот през което и да е време на раждането. Умрелите не включват мъртво родените. Демографската статистика изучава по-специално умираанията на деца до 1-годишна възраст, умираанията на новородени през първия месец от живота и др.

Съвкупностите, които изучава демографската статистика, се различават от единиците, които ги съставят. Естествено, основната и най-проста единица е човекът, лицето, индивидът. Освен единицата човек в демографската статистика се включва и „домакинство“ – две или повече лица, които живеят заедно в едно жилище или в част от жилище, имат общ бюджет, независимо от това дали имат родство по между си [2].

В семейството като единица сложно се преплитат битови, родствени, икономически и териториални отношения. В по-тесен демографски смисъл семейството е съвкупност от родителите и техните /неженени, неомъжвани/ деца. Семейството може да е съставено от повече от две поколения, но само по пряка линия.

Преди преброяване на населението е необходимо изготвяне на програма за преброяване, която включва списък от признаци, които се включват в преброителните карти.

Признаците могат да класират в няколко групи:

1. Данни за име, презиме, фамилия, местожителство – постоянно и юридическо, адрес и др.
2. Данни за гражданство, месторождение, семейно положение, пол, възраст.
3. Данни за брой живородени деца, данни за възраст на майката при раждане на децата, пол и възраст на децата, дата на развод и на овдовяване.
4. Данни за грамотност, за степен на образование.
5. Данни за националност и език, владеене на официалния език.

б. Данни за религия, физически недостатъци и други.

Всички признаци се записват в преброителните карти под формата на въпрос. Изискването към въпросника е да има ясни и лесни въпроси за попълване. Към преброителната карта има и инструкция за попълване на отделните позиции на въпросника.

За да бъде успешно едно преброяване, предварително се изготвя организационен план, който включва операции, които трябва да се извършат преди и след преброяването.

На основание на постановление на Министерския съвет през 1987 г. се създава интегрирана информационна система „ЕСГРАОН – ТДС“ с оглед необходимостта на органите за социално управление на национално и териториално равнище. (ЕСГРАОН – единна система за гражданска регистрация и административно обслужване на населението, ТДС – Текуща демографска статистика).

Регистрирането на населението чрез преброителните карти става при спазването на Закона за защита на личните данни, които не могат да бъдат използвани без съгласието на лицето. Регистрирането на населението може да се извърши по два начина: чрез разпитването от специално обучени лица – преброители, при което всички сведения се записват от преброителя и чрез попълване на преброителните карти от самото население. Най-добри резултати се получават при преброяването с преброител, тъй като се задават и допълнителни – контролни въпроси, с които се постига по-голяма точност.

Науката „демография“ има собствен ясно определен предмет на изследване - населението. Демографията е науката за законите на възпроизводството на населението, зависимостта на нейния характер от социално-икономическите, природните условия, миграцията, изучаване на числеността, териториалното разпределение и състава на населението, техните промени, причини и последици от тези промени. Демографията изучава числеността, териториалното разпределение и състава на населението, моделите на техните промени въз основа на социални, икономически, както и биологични и географски фактори. Изследванията в демографията служат за разработване на политики за населението, планиране на работната сила и др.

Демографията като наука продължава да се развива и променя, и тя може да се използва за планиране на развитието, с цел подобряване на демографските показатели. Когато говорим за демография в България, трябва да говорим за едно важно нещо и това е задържане на младите хора в страната ни, чрез социална сигурност, качествено образование и реализация с адекватно на съвременния свят заплащане.

References:

1. **Klupt, M.**, Demografiya regionov Zemli. Sobyitiya noveyshey demograficheskoy istorii, accessed 26 April 2020, <https://info.wikireading.ru>.
2. **Sugarev, Z., B. Rusev**, Demografiska statistika, Sofiya, Universitetsko izdatelstvo „Stopanstvo“, 313 s., 1992.
3. **Sugareva, M.**, Demografiya. Metodi na demografiyata, Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“, 2014, 258 s., ISBN 978-954-423-993-0.
4. **Sugareva, M.**, Demografiya. Teorii za naselenieto, Plovdiv, Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“, 2017, 160 s., ISBN 978-619-202-239-6.
5. **Sugareva, M.**, Vavedenie v demografiyata, Sofiya, Avalon, 2004, 120 s., ISBN 954-9704-08-4.
6. **Vladimirova, K.**, Demografsko razvitie. Strategii, politiki i programi, Sofiya, Universitetsko

- izdatelstvo „Stopanstvo“, 2007, 353 s., ISBN 978-954-494-841-2.
7. **Zhekova, St.**, Demografska statistika, Varna, Izdatelstvo IU Varna, 2013, 394 s. ISBN 978-954-21-0643-2.
  8. **Natsionalen statisticheski institut** – <http://www.nsi.bg>.